

KIBRIS'IN FETHİ VE BAZI MABETLERİN ULU CAMİYE TAHVİLİ

Kemal Özkurt¹

Akdeniz'in doğusunda yer alan Kıbrıs adası, kuzeyinde Türkiye, doğusunda Suriye, Lübnan ve Filistin toprakları, güneyinde ise Mısır ile kuşatılmaktadır. Ada, tarihi boyunca, Mısır, Hitit, Aka, Dor, Fenike, Asur, Pers, Roma, Arap, Lusignan, Ceneviz, Venedik, Osmanlı ve İngiliz hâkimiyetleri altında kalmıştır (Alasya, 1964, s. 15-42, 116). 1960 yılında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir.

Kıbrıs'ta İslam Öncesi Dönem

Tarih boyunca birçok kültür için ayrıcalıklı duran Kıbrıs, Yahudi cemaatleri açısından da önem taşımaktadır (Petachia, 2009, s. 38). Eski Ahit'te, Sayılar, Yeşaya, Yeremya ve Hezekiel bölümlerinde, her birinde bir kez olmak üzere, toplam dört yerde Kıbrıs adı geçmektedir. Ancak Yahudi halkının o dönem Kıbrıs için kullandığı isim olan "Kittim şeklinde ifade edilmektedir. Kittim kıyılarından gelecek gemilerle gelecek, Asur ve Ever'in bozguna uğratılması (Sayılar, 24: 24); Kıbrıs'tan, Sur kentinin evleri ve Limanlarıyla birlikte yok olmasıyla ilgili gelen haber (Yeşaya, 23: 1); Başka ilahlara tapmanın cezası bağlamında Kittim (Kıbrıs) kıyılarına bakılması emredilirken (Yeremya, 2: 10); İnşa malzemesi olarak Kittim (Kıbrıs) kıyılarından getirilen Selvi ağaçlarından bahsedilirken (Hezekiel, 27: 6).

Kıbrıs Hıristiyanlık bakımından da önemli bir merkezdir (Morrison, 2014, s. 330-641 86-87, 140, 153.). Yeni Ahit'te, hepsi de Resullerin İşleri bölümünde olmak üzere sekiz ayrı yerde Kıbrıs'ın adı geçmektedir. Levili olan ve Barnabas olarak adlandırılan hayırseverden bahsedilirken (Elçilerin İşleri, 4: 36-37); inananların Kıbrıs ve Fenike'ye gitme mecburiyetleri (Elçilerin İşleri, 11: 19); Kıbrıslı tebliğciler (Elçilerin İşleri, 11: 20); Kıbrıs'a tebliği için gidilmesi (Elçilerin İşleri, 13: 4); tebliğcilerin iç anlaşmazlıkları dolayısıyla Kıbrıs'a gidişleri (Elçilerin İşleri, 15: 39); seyahatte uzaktan görülen Kıbrıs (Elçilerin İşleri, 21: 3); Kıbrıs'lı hayırsever (Elçilerin İşleri, 21: 16); bir deniz seyahatinde Kıbrıs'tan esen rüzgâr (Elçilerin İşleri, 27: 4) gibi konular anlatılırken adanın adı kullanılmıştır (Ay, 2021, s. 118).

Lüzinyan dönemi

Kıbrıs'ta 1192 yılında başlayan Lüzinyan dönemi, 1492 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre içinde, Fransız asıllı olan Lüzinyan hanedanı adada bir refah toplumu oluşturmuş, mimari ve sanat adına oldukça faydalı ürünler vermişlerdi.

Kıbrıs'ta Erken İslam Dönemi

Kıbrıs şehirlerine ilişkin en erken tarihli referans, Mısır'da Medinet Habu'daki bir mabedin kitabesinde rastlanmaktadır (Casson, 1937, s. 144). Adanın siyasi varlığı, Roma İmparatorluğu'nun 395'te bölünmesiyle, imparatorluğun doğu (Bizans) bölümünde kalmıştır. Kıbrıs'ta İslam dönemi, 648 yılında Hz. Osman döneminde yapılan fetihle başlar. II. Halife Hz. Ömer'den Akdeniz'de bir deniz savaşı için izni alamayan Muaviye b. Ebî Süfyan, aynı izni III. Halife Hz. Osman'dan ister. Ondanda izin alamaz. İkinci kez izin talebine Halife Osman, "eğer gemiye karınla birlikte binersen olur" cevabını verir. 27/648 yılında gönderdiği filo ile Kıbrıs'ı vergiye bağlayan Suriye Valisi Muaviye, beş yıl sonra adayı fetheder (el-

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Belâzurî, 2013, s. 178). Zaman zaman adada el değiştirmeler yaşandığı görölmektedir (Düzdağ, s. 23, 29, 31).

Kıbrıs'ta hüküm süren Lüzinyanlar Anadolu Selçuklu Devleti ile bazen aksamakla birlikte bir anlaşmaları bulunmakta ve bazı ihtiyaçlarını Antalya'dan karşılamaktadırlar.

Akdeniz'de, Kıbrıs adasının güneyinde yer alan Mısır'ı fetheden I. Selim (Yavuz)'den sonra, torunu II. Selim döneminde Kıbrıs'ı fethedilmiştir (Braudel, 1990, s. 27). Kıbrıs'ı fethede görevlendirilen Lala Mustafa Paşa, Konya Ilgın'da yaptırdığı ve kendi adını taşıyan caminin kitabesinde, "Fatih-u Kıbrıs" (فاتح قبرص) olarak anılacaktır (Boran, 2011, s. 67). 1571 yılında Kıbrıs'ın fethiyle, II. Selim'le başlayıp Lala Mustafa Paşa, Arap Ahmet Paşa, Ferhat Paşa, Pertev Paşa, Ağa Cafer Paşa gibi hayırseverlerin öncülük ettiği vakıf anlayışı günümüze kadar farklı sosyal statüdeki insanların katkılarıyla devam etmiştir (Altan, 1986, s. 2). 1571'de II. Selim zamanında Osmanlı hâkimiyetine giren Kıbrıs, 1878'de İngilizlere kiralanır akabinde 1914'te İngilizler Kıbrıs'ı ilhak eder (Armaoğlu, 1991, s. 109, 263). Türkiye Cumhuriyeti'nin 1974'teki Barış Harekâtı sonrasında (Öymen, 2021, s. 78), 1983 yılında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilir.

Kıbrıs'ta, İslam mimarisinin önemli hatıralardan biri olan, Hazreti Peygamber'in süt halası Ümmü Haram'ın türbesi bulunmaktadır. Günümüzde Kıbrıs'ın Rum kesiminde, Larnaka'da yer almakta ve yapı "Hala Sultan Tekkesi" olarak bilinmektedir (Hibbân, 2017, s. 406). Hala Sultan Tekkesi türbe merkezli olarak başlayan zamanla diğer yapıların eklenmesiyle külliye bütününe ulaşan adadaki en büyük tekkedir. Ayrıca, Mevlevi Tekkesi ve Aziziye Tekkesi adadaki bu yapı türünün en eski örnekleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Günümüzde başta Bayraktar Camii ve türbesi olmak üzere, Kıbrıs'ın güney kesiminde, Magosa, Girne, Larnaka'da ve Baf'da çok sayıda İslam dönemi mimari yapısı kalmıştır.

Mabetler ve İnanç Özgürlüğü

Bilinen bütün toplumlarda, önceki farklı mimari yapıların aynı veya farklı fonksiyonlarla kullanımı uygulaması bulunmaktadır. Bu anlamda önceki dinlere ait mabetler Roma döneminde kiliseye dönüştürülerek kullanıldığı bilinmektedir (Mango, 2008, s. 70, 101-103, 109-110).

Mabetlerin tahvili konusunda öne çıkan konuların başında şüphesiz, din ve inanç özgürlüğü gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, "Eğer rabbın dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın!" (Yunus, 10: 99) ve "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir." (Bakara, 2: 256) şeklinde ifadesini bulan ayetlerde, Hak Yol gösterildikten ve doğrudan yana tavır alması istendikten sonra, dini tercih insanlara bırakılmıştır. Yine dinlerin mabetlerinin koruma altına alınması da din özgürlüğünün bir parçası olarak görölmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, diğer dinlerin mabetlerini korunmaya yönelik ifadelerin başında, "Onlar sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir." ayeti gelmektedir (Yunus, 22: 40). Geniş anlamda ele alındığında İslam dininin, tebliğ edilen insanların İslam'ı kabul etmemeleri durumunda,

önceki dinlerinde kalmaları ve mabetlerini koruma ve ibadetlerini sürdürmelerine anlayışla baktığı görülmektedir. Hz. Peygamber dönemi uygulamasında, Medine Vesikası olarak bilinen sözleşmede (Hamidullah, 1985, s. 59-62), Yahudilerin inançlarını yaşamaları konusunda verilen garanti, zamanla hasmane tutumları dolayısıyla geçersiz kalmıştır.

Bu makalenin coğrafi alanıyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla, Mekkizade Mustafa Asım Efendi'nin, mabetlerin inşa ve tahviline ilişkin görüşlerine yer vermek anlamlı olacaktır: "Bilad-ı İslamiyeye baid (uzak) olup ve etrafında ehl-i İslam olmayıp, cümle ahalisi zımmiler (Müslüman olmayan) karye ahalisi kinise (kilise) ihdas murad eyleseler, mezburlar men olunmak lazım olur mu? Allahu a'lem. el-cevab: Olmaz" (Altan, 1986, s. 131). "Birkaç karyelerde vaki kenayis-i kadimler (eskiden yapılmış kiliseler) harap olduklarından ol karyelerin zımmileri, kenayis-i merkumeleri nesne ziyade etmeksizin bila terfi vela tevsî ezva-i kadimleri (eski temelleri) üzerlerine tamir etmelerine mesağ-i şer' i olur mu? Allahu 'alem. el-cevab: Olur" (Altan, 1986, s. 132).

1858 tarihinde, halkın bir kiliseyi tamir taleplerini Devlete ileten Kıbrıs Başpiskoposu'nun ifadesi, dönemin mabet-devlet bağlantısını açıkça gösterir mahiyettedir: "...kilise-i mezkurenin derununda padişahımız efendimiz hazretlerinin tavil-i ömür ve ni'meti afiyetleri ile zat-ı vâlâlarının sıhhat ve afiyetle hüsnü eyyam buyurulması hususu için ale'd-devam dua olunacağı beyanıyle i'tibar-ı ali eyleye baki. Zat-ı valalarının emirlerine muntazır Makariyos Başpiskopos-i Kıbrıs." (Altan, 1986, s. 134)

Kıbrıs'ta Camiye Dönüştürülen Katedraller

Kıbrıs'ın Osmanlı döneminde fethi sonrasında, ihtiyaç duyulan sayıda mabet camiye tahvil edilmiştir. Bu çalışmada bunlardan iki örnek üzerinden, başka dinlere ait mabetlerin camiye tahvili konusu ele alınacaktır.

Lefkoşe Selimiye Camii

1246/1831 tarihli Nüfus Defterleri'ne göre, Lefkoşa'da 5292 kişi olan toplam nüfusun 3028'ini Müslümanlar, 2264'ünü gayr-i müslimler oluşturmaktadır (Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs, 2020, s. 50). Osmanlı dönemi kayıtlarında bazı mahallelerde Müslüman ve Gayri-Müslim nüfus birlikte yaşarken Aya Sofya Mahallesi, sadece 396 Müslüman yaşarken gayri Müslim bulunmaması anlamlıdır (Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs, 2020, s. 50).

Lefkoşe Selimiye Camii

1209 yılında inşasına başlanan Katedral 1326 yılında ancak kutsanarak ibadete açılabilmiştir. Farklı dönemlerdeki deprem ve saldırılarda hasar görmüş ve onarılmıştır. Kıbrıs ve Kudüs Kralı unvanlarını aynı anda taşıyan Luzinyan kralları, Kıbrıs Kralı olarak Lefkoşa'daki Aya Sofya Katedralinde taç giyerlerdi (Alasya, 1964, s. 36).

Lefkoşa'nın Osmanlı hakimiyetine girdiği 1570 yılında, Lala Mustafa Paşa'nın da katıldığı bir törenle katedral, camiye dönüştürülerek Cuma namazı kılınmıştır. Yapının camiye dönüştürülmesinde çan kuleleri yerine eklenen iki minare, iç mekanda mihrap ve minber gibi cami mimarisinin önemli elemanları dışında fazlaca bir müdahalenin yapılmadığı görülmektedir. Osmanlı döneminde yapı üzerinden küçük bir değişiklik de 1874'te Sultan Abdülaziz'in Lefkoşa'yı ziyaret ihtimali üzerine daha sonra "Aziziye Kapısı" olarak anılan kapının yapılmasıdır. Sultan'ın bu ziyareti gerçekleşmemiş

ancak kapı anı olarak kalmıştır. Yapıda Osmanlı döneminde de duyulan ihtiyaca göre farklı zamanlarda onarımlar yapılmıştır (Altan, 1986, s. 165, 168, 416).

Kiliseden camiye çevrilen ve önceleri Aya Sofya adıyla bilinen camiye 1954 yılında Kıbrıs Müftüsü tarafından, fetih dönemi Osmanlı sultanı II. Selim'in adına "Selimiye Camii" adı verilmiştir. Lala Mustafa Paşa tarafından bu camiye bir "kılıç" ve "Kur'an" vakfedilir. Cuma hutbesinde kullanılan kılıç, 1988 yılında camiden çalınmıştır.

Türk kültüründe kılıç, dünya hâkimiyetinin sembolü olarak görülmektedir. İslam sonrası dönemde savaşla fethedilen topraklarda, ulu camilerde Cuma namazlarında imamın hutbeye kılıçla çıkması bu sembolik değeri farklı bir boyuta taşımıştır. İslam döneminde savaşlarda en çok kullanılan silah olmasına rağmen Kur'an-ı Kerim'de kılıç, isim olarak geçmemektedir.

Eski Ahit'te, Tanrının bir cezalandırma yöntemi olarak, İnananların düşmanlarına veya düşmanları tarafından inanlara uygulanmak üzere çok sayıda kent halkının toptan kılıçtan geçirildiği ifadeleri bulunur. Başta Eski ahidin ilk beş kitabı olmak üzere sonraki kitaplarda da yer alan kılıç, toplam 261 kez kendini göstermektedir (Yaratılış, 3: 24, Çıkış, 5: 3, Levililer, 26:7.). Benzer gerekçelerle Zebur'da da 11 yerde "Kılıç" geçmektedir. Yeni Ahitte'de yukarıdakilere benzer sebeplerin dışında, sembolik olarak ve yer yer olumsuzlanarak 25 yerde "kılıç" kelimesi ifade edilir (Matta, 10: 34, Markos, 14: 48, Luka, 2:35, Elçilerin İşleri, 12/2).

Magosa Lala Mustafa Paşa Camii

Magosa 14. yüzyılda, sadece tüccarlar değil, Hıristiyan hacılar için de önemli bir uğrak noktasıdır. (George Jeffery, 1918, s. 101-102) Magosa'nın güzelliklerinden ve kalesinin sağlamlığından bahseden Piri Reis, "Kıbrıs Adasının Magosa'dan büyük yeri yoktur." Demektedir (Reis, s. 213).

Günümüzde şehrin en büyük camisi olan Lala Mustafa Paşa Camii, Fransız Lusignan hanedanının 1192-1489 yılları arasındaki hâkimiyetleri döneminde Katolik kilisesi olarak inşa edilmiştir. 1300 yılında inşasına başlanan katedralin inşa faaliyeti, Cenevizlilerin Kıbrıs'ı 1464 yılında terk etmeleri ile tamamlanır (Walsh, 2004, s. 7). Gotik üsluptaki katedral, genellikle Fransa'daki benzerleriyle mukayese edilir. Rheims Katedrali, benzerlik kurulan yapılar arasındadır. (Home, 1960, s. 114-115) Lüzinyanlar, Lefkoşe'deki Aya Sofya'dan sonra bu katedralde Kudüs Kralı olarak taç giyerlerdi.

1246/1831 tarihli Nüfus Defterleri'ne göre, Magosa'da Müslümanlar 372 kişiyle toplam nüfusun yüzde 26'sını oluştururken, gayr-i müslimler 1064 kişi ile yüzde 74'e denk gelmektedir. Bu tarihte şehirdeki toplam nüfus 1436'dır. (Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs, 2020, s. 49) Magosa Aya Nikola Kilisesi'nin camiye tahvili için Sultan II. Selim tarafından Kıbrıs beylerbeyi ve defterdarına bir ferman gönderilmiş ve uyulması gerekli kurallar da burada açıklanmıştır. (Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs, 2020, s. 353)

Camiye tahvilinden sonra, Magosa Ayasofyası, Ayasofya-i Sağır ve Büyük Cami adlarıyla anılmıştır. Kıbrıs Müftüsü Mehmet Dâna Efendi 1954 yılında yapının adını, Kıbrıs fâtihine izâfeten, Lala Mustafa Paşa Camisi olarak değiştirmiştir. Daha ilk yıllarda cemaate yetersiz kalan bu iki camiye ilaveten bir kaç kilise daha camiye dönüştürülmüştür. (Altan, 1986, s. 102)

Yapının ilk inşasından sonra geçirdiği çok sayıda onarıma rağmen, camiye tahvilinden sonra yapılan küçük bazı ilaveler dışında, ana yapısı büyük ölçüde korunmuştur. Caminin

kuzeybatı köşesinde sekizgen gövdeli ve tek şerefeli bir minare eklenmiştir. (Altan, 1986, s. 353)

Kesme taştan inşa edilen yapının Orijinalinde, uzunlamasına üç sahınlı bazilikal yapının, batı cephesinde üç kapı yer almaktadır. Caminin kible duvarında iki adet mihrap, asıl mihrabın sağında ise mermer malzemedden hazırlanan minber bulunmaktadır.

Sonuç

Birçok din ve kültürde, diğer dinlere duyulan saygı ifade edilmekle birlikte, yine de diğer dinlerin mabetlerini kendi mabetlerine dönüştürdükleri veya harap halde olanlarının arsa ve inşa malzemelerini devşirme olarak kullandıkları bilinen bir gerçektir. Roma dâhil tarihte bilinen bütün devlet ve dönemler, belli ölçülerde önceki, hatta siyasal olarak hakimiyetleri altına aldıkları çağdaş dinlerin mabetlerinin bir kısmına kendi inançlarının mabetlerine dönüştürmüşlerdir.

Türklerin tarihleri boyunca farklı dinlere mensubiyetleri (Esin, 1978, s. 48, 67, 128, 177, 198.) ve farklı mabetlerle olan ünsiyetleri, onların mabetlerle olan ilişkileri konusunda toplumsal hafızada bir zenginlik oluşturduğu söylenebilir. Kıbrıs'ı fetheden Osmanlılar, öncelikle iki mabedi camiye tahvil etmişlerdir. Bu yapıların dini olduğu kadar siyasi anlamları da büyüktür. Bunlar, Lüzinyanların, Kıbrıs Kralı olarak taç giydikleri Lefkoşa'daki St. Sophia ve Kudüs Kralı olarak taç giydikleri Gazimağusa'daki St Nicholas katedralleridir.

Kıbrıs'ta iki önemli yerleşimde camiye tahvil edilen katedrallerden birine Selimiye, diğerine de Lala Mustafa Paşa adları verilmek suretiyle, birine dönemin sultanı, diğerine de Kıbrıs fatihi olan paşanın adı verilmiş oldu. Doğu-batı ekseninde coğrafi olarak komşu bu iki şehir, Lefkoşa ve (günümüzdeki adıyla) Gazimağusa'daki iki cami Kıbrıs'ın en önemli camileridir.

Başta Endülüs toprakları olmak üzere Balkanlarda çok sayıda cami kiliseye çevrilmiş veya farklı amaçlarla kullanılmaya devam etmektedir (Düzdağ E. , s. 105).

Başvurular

- Alasya, H. F. (1964). *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*. Ankara.
- Altan, M. H. (1986). *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974) 1*, . Kıbrıs: Kıbrıs Vakıflar İdaresi.
- Armaoğlu, F. (1991). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Ay, R. (2021). Hıristiyanlığın Kurumsallaşma Sürecinde Antakya'nın Rolü. *Danışname*, 117-141.
- Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs*. (2020). İstanbul: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri .
- Boran, A. (2011). *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleri ile Ilgın*. Ilgın.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*. İstanbul: Eren.
- Casson, S. (1937). *Ancient Cyprus its Art and Archaeology*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Düzdağ, Ç. E. (tarih yok). *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları I*. İstanbul: Tercüman.
- Düzdağ, E. (tarih yok). *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları I*. İstanbul: Tercüman.
- el-Belâzurî. (2013). *Fütûhu'l-Büldân Ülkelerin Fetihleri*. İstanbul: Siyer.
- Esin, E. (1978). *İslâmiyetden Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbası.
- George Jeffery, F. (1918). *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*. 101-102. Nicosia .
- Hamidullah, M. (1985). *Mecmuatü'l- Vesaiiki's-Siyasîyye li'l-Ahdi'n-Nebeviyyi ve'l-Hilafeti'r-Raşide*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis.
- Hibbân, İ. (2017). *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ Hz. Peygamber ve Halifeler*. Ankara: Ankara Okulu.
- Home, G. (1960). *Cyprus Then and Now*. London: J. M. Dent & Sons Ltd.
- Kılıçla hutbe geleneği ne anlama geliyor?* (2020, 07 25). TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/kilicla-hutbe-gelenegi-ne-anlama-geliyor-504517.html>, 08.04.2022. adresinden alındı
- Mango, C. (2008). *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*. İstanbul: YKY.
- Morrison, C. (2014). *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu* . İstanbul: Ayrıntı.
- Öymen, O. (2021). Kıbrıs Konusunda Yapılacak Görüşmelerde Yararlanılabilecek bazı bilgiler ve Düşünceler. N. Basa içinde, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Dünü, Bugünü, Yarını* (s. 72-84). Ankara: TBB.
- Petachia, B. &. (2009). *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslam Dünyası Gözlemleri*. İstanbul: MÜİFV.
- Reis, P. (tarih yok). *Kitabı Bahriyye Denizcilik Kitabı 2*. İstanbul: Tercüman.
- Walsh, M. (2004). Aziz Nikola Katedrali: Lala Mustafa paşa Cami, Sayı: 127, İstanbul, Temmuz 2004, s. 7. *Toplumsal Tarih*, 157-164.

Fotoğraf 1 Lefkoşa Selimiye Camii Minare

Fotoğraf 2 Lefkoşa Selimiye Camii İç Mekan

Fotoğraf 3 Lefkoşa Selimiye Camii Mihrap

Fotoğraf 4 Lefkoşa Selimiye Camii Üst Örtü

Fotoğraf 5 Gazimağusa Lala Mustafa Paşa Camii

Fotoğraf 6 Gazimağusa Lala Mustafa Paşa Camii Taçkapı

Fotoğraf 7 Gazimağusa Lala Mustafa Paşa Camii Minare

Fotoğraf 8 Gazimağusa Lala Mustafa Paşa Camii İç Mekan